

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ІДЕЇ СУВЕРЕНІТЕТУ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ
ЗАХІДНИХ ДЕРЖАВ XVI-XVIII СТОЛІТТЯ**

Розглядаються особливості розуміння ідеї суверенітету в політико-правовій думці західних держав XVI-XVIII століть. З'ясовуються підходи вчених до характеристики елементів суверенітету та питань про суб'єктів суверенітету.

Ключові слова: держава, державна влада, суверенітет, народ, народний суверенітет, нації, національний суверенітет.

Постановка проблеми. Ідея суверенітету, як відомо, налічує більше чотирьох століть. З часу формулювання її Ж.Боденом у 1576 році в праці «Шість книг про державу» вона лягла в основу різних теорій суверенітету і на сьогодні знайшла своє втілення в конституціях більшості держав світу. Незважаючи на це, в юридичній науці не припиняються дискусії про природу і характер суверенітету сучасних держав. Досить часто сучасні дослідники, оперуючи тією чи іншою теорією суверенітету минулого, намагаються обґрунтувати безпорадність і нездатність сучасної національної держави протистояти глобалізаційним викликам і відкидають ідею суверенітету як таку, що втратила свою цінність перед ідеєю «світової держави» і сітьового управління. Вивчення процесу розвитку вчення про суверенітет важливе не лише для глибшого пізнання цього явища, накопичення знань про нього, але й для аналізу його сучасного стану та прогнозування можливих тенденцій розвитку в майбутньому.

Ступінь наукової розробки. Теорія суверенітету є невід'ємною складовою загальної теорії держави і права та конституційного, тому питання розвитку ідеї суверенітету були і залишаються предметом уваги багатьох науковців. Безпосередньо питанням генезису теорії суверенітету присвячена ґрунтовна праця М.І.Палієнка «Суверенітет. Історичне значення ідеї суверенітету і її правове значення» (1903 р.). Історія розвитку поняття суверенітету була предметом уваги Г.Єллінека в його праці «Загальне вчення про державу» (1900р.). Особливості розуміння ідеї суверенітету в окремих державах з'ясовували П.Лабанд, А. Есмен, А. Дайсі, О.В.Романович-Славатинський, С.С.Дністрянський. Питання періодизації ідеї суверенітету досліджували Л.Оппенгейм, М.Оріу, П.Новгородцев. Цим проблемам з позицій класової теорії приділяли увагу радянські вчені, зокрема Й.Д.Левін, В.С.Шевцов. Визнаючи безспірну цінність внеску названих і багатьох інших учених у

дослідження зазначеної проблематики, необхідно визнати, що комплексних досліджень розвитку особливостей розуміння ідеї державного, народного та національного суверенітету в політико-правовій думці західних держав 16-18 століття недостатньо.

Мета цієї статті – комплексний аналіз розвитку ідеї суверенітету і виявлення особливостей її розуміння в політико-правовій думці західних держав 16-18 століття, виділення важливих для сучасності дискусійних питань теорії суверенітету.

Викладення основного матеріалу. Як вже зазначалось, французький мислитель Ж.Боден вперше сформулював і обґрунтував поняття суверенітету як суттєвої ознаки держави: «Суверенітет – це абсолютна і постійна влада держави ... Абсолютна, не пов'язана ніякими законами влада над громадянами і підданими» [2, с.146]. Абсолютна і постійна влада держави наділяється Ж.Боденом ознаками вищості і незалежності як усередині країни, так і у відносинах із зарубіжними державами. Вище носія суверенної влади тільки Бог і закони природи. Суверенітет у мислителя означає, перш за все, незалежність держави від влади церковної і Папи римського, від імператора і станів, від інших держав. Зміст верховенства визначає наявність у владителя сукупності прав: права видавати і скасовувати закони, оголошувати війну й укладати мир, призначати вищих посадових осіб, здійснювати верховний суд, право помилування, право карбувати монету і встановлювати податки. Сформульована Ж.Боденом абсолютистська концепція відіграла важливу роль у формуванні державності середньовічної Франції, але приміряти її до сучасної держави означає не брати до уваги всієї історії розвитку теорії суверенітету і напрацьованих нею прогресивних державотворчих ідей.

Виникнення теорії народного суверенітету пов'язують з ім'ям німецького вченого Івана (Іоана) Альтузія. Свою теорію Іван Альтузі

обґрунтував у праці «Політика», що вийшла в світ у 1603 році. Як прихильник договірної теорії виникнення держави і влади монарха, І.Альтузій загалом розвиває ті ж думки про суверенітет, що і французькі монархомахи 16 століття. Як і Ж.Боден, І.Альтузій вважав, що суверенна влада, як душа в тілі, – єдина, неподільна і невідчужувана. Проте він не погоджується з Боденом у питанні абсолютності влади, він стверджує, що суверенна влада обмежена не тільки природним правом і божественним законами, але й позитивними, і особливо, основними законами, хоча й не підлягає примусу та покаранню. І.Альтузій упевнений у тому, що вищою владою в державі, суверенітетом володіє тільки весь народ, а вища влада – це безроздільна власність народу, і ніхто ніколи не може претендувати на неї як окрема особа, а той, хто намагається узурпувати належний народу суверенітет, ризикує стати самозванцем чи навіть тираном [4, с.199]. Отже, початок розвитку теорії народного суверенітету можна пов'язати з іменем Альтузія. Щоправда, російський учений П.І.Новгородцев зазначає, що ідеї народного суверенітету й уявлення про договірне походження держави відомі ще з давнини, в Середні віки вони постійно наводяться в публіцистиці. А найбільшого розвитку теорія народного суверенітету набула у зв'язку із розвитком у політико-правовій науці теорії суспільного договору і природного права – 17-18 століть. У 17 столітті в Англії ідеї народного суверенітету розвивалися під впливом Роджера Вільямса, Лільборна, левеллерів, Мільтона. У П.І.Новгородцева знаходимо свідчення початку національних ідей у левеллерів. Вони проголошували, що нація є початком, серединою і кінцем будь-якої влади і бачили себе захисниками нації від узурпаторів королів і священників [5, с.50]. Демократичні ідеї Мільтона були викладені в працях «Про владу королів і посадових осіб», «Захист англійського народу проти Салмазія», «Другий захист англійського народу проти анонімного памфлету», що вийшли в світ між 1649 і 1655 роками. Отже, ще за сто років до Ж.Ж.Руссо ідея народного суверенітету отримала розвиток в англійській політико-правовій думці, в якій, на відміну від абсолютистської теорії Руссо, обґрунтовувалися близькі до сучасного розуміння демократичні ідеї.

Надалі теорія суверенітету розвивалася на ґрунті еволюції державності та відображала характер державного ладу в тій чи іншій країні. Характерною особливістю розвитку цієї теорії в ті часи був дуалізм у розумінні держави і

суверенітету, що зумовлювалося механічною договірною теорією держави, згідно з якою держава являла собою єдність її громадян, що уклали договір про підкорення одному правителю. Звідси і протиставлення народу та правителя. Пізніше цей дуалізм зумовить розвиток теорії суверенітету органу держави, найяскравішим втіленням якої є верховенство (суверенітет) англійського парламенту.

Певним кроком у наближенні до ідеї державного суверенітету, до розмежування суверенітету держави і суверенітету монарха чи народу стала праця Гуго Гроція «Три книги про право війни і миру» 1625 року. За Гроцієм, необхідно розрізнити конкретного носія верховної влади в державі, який є особливим суб'єктом суверенітету, від цілої держави, що є загальним суб'єктом верховної влади, суверенітету. Це дозволило Г.Гроцію підійти ближче до розуміння державного суверенітету, виокремивши його від суверенітету конкретного носія влади, та зробити важливий висновок про те, що суверенітет є не стільки сама державна влада, скільки особлива її якість.

Загалом протягом 16-17 століть розвиток вчення про суверенітет характеризувався протистоянням двох протилежних концепцій: монархічного суверенітету та народного суверенітету. Видатним захисником ідеї абсолютного монархічного суверенітету 17 століття вважається Т.Гоббс. Політико-правова доктрина Т. Гоббса викладена в його працях «Філософське начало вчення про громадянина» (1642), «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковної та світської» (1651). В основу розуміння держави Т.Гоббс покладає поняття особи на зразок штучного обличчя, потужної машини, смертного Бога Левіафана, створеного людьми шляхом договору. Цю особу він і вважав суб'єктом суверенної влади. Воля і влада цього штучного тіла, сама особа держави зводиться Т. Гоббсом до волі, влади й особи конкретного правителя. Суверенітет держави в Гоббса – це суверенітет конкретного правителя, влада якого не має жодних правових меж. Ні закони, ні договори не обмежують його суверенітет, - вищу й абсолютну владу, безумовно владарюючу над особами і майном підданих. Щодо позитивного змісту поняття суверенітету, Т.Гоббс, як Ж.Боден та інші мислителі, називає ряд прав, необхідних носію верховної влади. Оскільки в силу договору громадяни передали правителю свою волю, то всі права по цьому договору належать виключно йому. Суверену належить право законодавства, судова влада і право вирішувати спори, право

війни і миру, право нагляду за думками і вченнями в державі, свобода від будь-якого примусу і покарання. Жодне з цих прав не може бути перенесено на інших осіб. Лише держава в особі правителя володіє такою абсолютною і незалежною владою (суверенітетом), всі інші союзи їй підпорядковані і нею встановлюються.

Як і Т.Гоббс, ідею необмеженого суверенітету розвивав голландський філософ Бенедикт Спіноза. Він так само бачить державну владу абсолютною і неподільною, без будь-яких обмежень перенесену на правителя і не пов'язану ніякими законами. Ця верховна влада є вищим природним правом на все. Єдність держави полягає в тому, що її воля визнається волею всіх. Як і Т.Гоббс, Б.Спіноза ототожнює державу з особою властителя. Він також приписує громадянам обов'язок безумовно повинуватися владі. На його думку, право – це те, що держава оголошує таким. Проте на відміну від Т.Гоббса, Б.Спіноза у своєму вченні про державне верховенство надає перевагу демократії, яку він визначає як «загальне зібрання людей, які разом мають верховне право на все» і яка, на його думку, є «найбільш природною і найбільш наближеною до свободи, яку природа надає кожному» [8, с.317-318]. Б.Спіноза звертає увагу на відмінності народів чи націй між собою і утверджує (більше ніж за півстоліття до Монтеस्क'є), що вони існують у смислі відмінностей суспільства і законів, за якими народи живуть і управляються [8, с.93].

Певний внесок у розвиток теорії суверенітету зроблено відомим англійським філософом Джоном Локком. Д. Локк – засновник конституційної теорії, який перший теоретично формулює ідею конституційної монархії, обґрунтовуючи її основами природного права, вказує на необхідність відділення виконавчої влади від законодавчої з метою забезпечення політичної свободи громадян, і в своєму вченні про державну владу розвиває ідеї, що лягли в основу сучасної правової держави. Погляди на державу і державну владу Д. Локк виклав у творі «Два трактати про правління» (1689). Д. Локк зовсім не цікавився точним визначенням суверенітету, а сконцентрував свою увагу на аналізі умов правомірності дії влади та з'ясуванні якостей державної влади. На противагу Ж.Бодену і Т.Гоббсу, Д.Локк заперечував саме поняття необмеженої влади. Верховна влада у нього не абсолютна, оскільки абсолютизм несумісний з державним порядком. У державі всі повинні підпорядковуватися законам, навіть влада монарха обмежена законом і правами громадян. На думку Д.Локка, уряди встанов-

люються тільки для охорони природних прав, і якщо вони ухиляються від цього завдання, то порушують основні закони співжиття, в такому випадку народ має право встановлювати новий уряд. Із необхідності забезпечення політичної свободи Д. Локк формулює ідеї для розвитку конституційної правової держави, заперечуючи принцип абсолютизму державної влади. Отже, ще в 17 столітті, у класичній країні конституційного правління – в Англії, виникла теорія конституційної держави, яка остаточно підірвала ідею абсолютизму. Утвердження в Англії конституційної монархії було оформлено двома актами парламенту – Біллем про права 1689 року та Актом про устрій 1701 року. В Біллі про права і було визначено положення парламенту в системі державних органів і визначені межі королівської влади у взаємовідносинах з представницьким органом. Акт про устрій 1701 року містив положення про порядок спадкування престолу й уточнював прерогативи виконавчої влади. Отже, в кінці 17, на початку 18 століття в Англії отримало оформлення верховенство парламенту, а державний лад того часу визначався як дуалістична монархія. Протягом 18 століття головними напрямками еволюції британської монархії були подальше обмеження королівської влади й утвердження нових принципів взаємовідносин законодавчої і виконавчої влади. Особливість цих змін полягала у тому, що вони не були оформлені конституційними (законодавчими) актами, а склалися в процесі політичної практики. Відповідно і, так звана, Англійська конституція набула унікальної форми і змісту. Для нашого дослідження важливо підкреслити, що з того часу в Англії почала утверджуватись ідея верховенства парламенту та належності йому суверенітету, на основі якої функціонує і сучасна Великобританія.

На континенті ж, початки англійської конституції та конституційна теорія англійських письменників були мало відомі в ті часи. І лише в середині 18 століття починають звертати увагу на англійську конституцію, в якій бачать ідеал державного ладу і вільних установ. Ш.-Л.Монтеस्क'є знайомить Францію і континентальну Європу з цією конституцією і вслід за Д.Локком починає розвивати конституційну теорію [6, с.164-165].

Теорія Ш.-Л.Монтеस्क'є викладена в його відомій праці «Про дух законів» (1748). Монтеस्क'є не досліджував поняття суверенітету, не визначав, у чому полягає поняття верховної влади, чи повинна вона бути незалежною і в

чому юридично виражається її верховенство. Проте він розумів важливість запобігання зловживань з боку влади та забезпечення дотримання законів і політичної свободи, для чого обґрунтував необхідність встановлення такої організації, в якій влада зупинятиме владу. Крім цього, необхідно звернути увагу ще на один важливий для нашого дослідження момент у вченні Ш.Монтеск'є. Виділяючи історичний елемент у позитивному праві, вчений вбачав у законах відображення національного характеру народу, ступінь його історичного розвитку, умови його життя. Пізніше ці ідеї будуть підтримані Г. Гегелем. А ми можемо стверджувати, що у Ш. Монтеск'є починає визрівати ідея нації.

Подальший розвиток конституційної теорії остаточно відкинув ідею абсолютизму влади і сприяв утвердженню думки, що суверенітет належить не одному монарху, оскільки він лише представник чи орган держави, але належить державі як цілому і лише здійснення суверенної влади може бути доручено декільком органам, кожен з яких має свої особливі функції, діє разом з іншими органами не порушуючи засади єдності державної влади [6, с.177-178].

Одним з найбільш визнаних теоретиків народного суверенітету вважається Жан-Жак Руссо. Політико-правові погляди Ж.-Ж.Руссо викладені в таких його творах: «Про походження та підстави нерівності між людьми» (1754), «Про політичну економію» (1755), «Про суспільний договір чи принципи політичного права» (1762). Ж.-Ж. Руссо переносить безмежну владу абсолютного князя на народну волю: Кожен передає до загального здобутку і ставить під вище керівництво спільної волі себе і всі свої сили, і, в результаті, кожен для всіх разом стає нероздільною частиною цілого», яке «колись іменувалось громадянською общиною, і нині іменується Республікою, або політичним організмом: його члени називають цей політичний організм Державою, коли він пасивний, Сувереном, коли він активний». Влада, що управляється спільною волею, називається у Ж.-Ж.Руссо суверенітетом [7, с.201-202]. Суверенітет у Ж.-Ж.Руссо є невідчужуваним, а суверен як колективна істота може бути представлений тільки самим собою, передаватись може влада, але ніяк не воля. Ж.-Ж.Руссо не визнавав представницьку форму влади, принцип та ідеї поділу влади. Законодавча влада у нього – суверенна державна влада повинна здійснюватись народом-сувереном безпосередньо. А виконавча влада повинна створюватись за рішенням суверена.

Остання, на думку Ж.-Ж.Руссо, є сила, що має виконувати акти народної волі.

Значення вчення Ж.-Ж. Руссо і сьогодні залишається величезним. Як Ж.Боден, який обґрунтував абсолютну владу монарха і його суверенітет, так і Ж.-Ж.Руссо обґрунтував безмежну владу народу, спільній волі якого підпорядковані всі державні установи, весь державний порядок, всі права і воля особистостей. Ці ідеї стали теоретичним підґрунтям для розвитку і уконституювання різних форм безпосередньої демократії.

На ідеях Ж.-Ж.Руссо і Ш.Л.Монтеск'є ґрунтувалися політико-правові погляди Ж.П.Марата, викладені ним у «Проекті Декларації прав людини і громадянина з наступним планом справедливої, мудрої і вільної Конституції» (1789 року). Істинний суверен у нього – це взяті разом члени держави, а кожен окремих з цих членів є підданим. Цей суверен незалежний від усякої людської влади і користується безмежною свободою в силу тієї необмеженої свободи, якою наділила людину природа. Він здійснює свою суверенність лише об'єднанням усіх волей, тільки шляхом їх голосування [4, с. 389]. Націю він вважає істинним законодавцем, проте, на відміну від Ж.-Ж.Руссо, допускає здійснення суверенної влади представниками, влада яких завжди повинна бути обмеженою, хоча їх діяльності ніщо не повинно заважати.

Загалом, в кінці 18 століття в західній політико-правовій думці найбільш поширеним було визначення суверенітету лише за ознакою зовнішньої незалежності. Стосовно внутрішнього змісту (володіння сукупністю прав владарювання), - не визначав суверена як такого, з огляду на права імперських чинів, що закріплювалися за ними ще Вестфальським мирним трактатом 1648 року, і найперше, - їх територіальне верховенство. Государів, які не мали юридичної незалежності, проте мали права владарювання називали «напівсуверенними». Питання напівсуверенітету розвивалися вченими: Мозером, Сїхманом, Лузенном, Ле-Бретом. З'явилося поняття «відносного» суверенітету, авторство якого приписують Крейтмайєру [6, с.151]. З кінця 18 століття поняття напівсуверенітету розвивається не тільки в теорії, але й на практиці, в міжнародних договорах, в яких імперських князів визнають суб'єктами міжнародних відносин. І лише з розпадом Германської імперії і встановленням Рейнського союзу в 1806 році за колишніми імперськими чинами визнається незалежність і вся повнота суверенітету[6, с.152].

З кінця 18 століття поняття суверенітету стає стрижнем, навколо якого групуються вчення про сутність складних державних утворень. Ці проблеми особливо активно обговорюються в США. Прихильники суверенітету штатів вбачали в союзній конституції лише договір між незалежними державами, згідно з яким, штати залишаються суверенними і в новому союзному утворенні, а отже зберігають за собою права нуліфікації та сецесії. На такій позиції стояв, зокрема, Т.Джефферсон, коментуючи Блекстона. З ім'ям Т.Джефферсона, як основного автора Декларації незалежності США (1776) пов'язують появу принципу права націй на самовизначення і розвиток теорії національного суверенітету. Щоправда в розумінні Т.Джефферсона терміни «нація» та «народ» явно не мали ні етнічного, ні географічного смислу. В «Огляді прав Британської Америки» він писав, що колонії створювалися на незаселених територіях Америки [1, с.9]. Очевидно, «батьки—засновники США», і, зокрема, Т.Джефферсон не відносили до складу «американської нації», ні індіців, ні негрів-рабів.

Проти теорії союзної держави, суверенітету союзної влади і ділимості суверенітету активно виступає філософ і державний діяч, сенатор Джон Калхун. Свої основні концептуальні положення він виклав у трактатах «Дослідження про урядову владу» і «Роздуми про Конституцію і Уряд Сполучених Штатів», що були опубліковані після його смерті в 1851 році. Дж. Калхун надавав великого значення певному розумінню концепції суверенітету, що безпосередньо сполучена з проблемою взаємозв'язку влади і свободи та проблемою правління більшості. У його розумінні, суверенітет як найвища влада в суспільстві не може бути розділеним чи розщепленим без того, щоб бути зруйнованим, він неділимий по самій своїй природі. Він належить народу штату, втілюючись у Конституцію і реалізуючись через систему органів влади. Останні є агентами-помічниками у здійсненні суверенних прав народу. А федеративний (спільний, за термінологією Калхуна) уряд виконує роль сукупного агента для спільних цілей. Повноваження федерації, на думку Д.Калхуна, — це повноваження, делеговані, надані цьому сукупному агенту. Отже, якщо федеральний уряд незаконно вторгнеться у збережені в союзі права штату, то такий штат має право підтвердити свою суверенність і чинити опір діям федерального уряду. Конвент штату у випадку порушення федеральним урядом вимог Конституції може оголосити його акт нуліфікованим (недіючим),

тобто таким, що не має сили в межах цього штату. Так Калхун обґрунтував право штату на вільний вихід із Союзу» [4, с.499].

Прихильники союзної держави і суверенітету союзної влади вважали, що союзна конституція не є договором між штатами, оскільки вона змінила свою природу, перетворившись із договору в закон, яким утворено не тільки союз держав, але й єдиний народ і єдину державу. На такій позиції стояли творці американської Конституції Гамільтон, Медісон, Джей, які розвивали свої ідеї в статтях «Федераліста». Гамільтон передбачав, що слабкість конфедеративної організації США, закріпленої статтями Конфедерації 1781 року, буде подолана федеративним устроєм, оскільки тільки сильна центральна влада здатна створити міцну державу і не допустити внутрішнього розбрату та народних повстань.

З кінця 18 століття у політико-правовій думці Західної Європи все більше утверджується поняття нації, й зародження самого феномену нації пов'язують саме з Новим часом. В.Й.Старосольський, цитуючи Реннера, зазначає, що «на означеному ступені європейського розвитку, який можна обмежити роками 1789 та 1914, французькою революцією та світовою війною ... виступають мовні та культурні спільноти народів, після вікового дозрівання, зі своєю політичною пасивністю, почувають себе силою, яку кличе історія, домагаються володіння державою» [9, с.69]. Отже, від Великої французької революції, яка проголосила принцип суверенності націй, розпочинається період з якого нації виступають на історичну сцену. З цього часу бере свій початок теорія національного суверенітету. Ідея національного суверенітету законодавчо була закріплена в Декларації прав людини і громадянина (1789 р.), де у статті третій зазначається: „Джерелом суверенної влади є нація. Ніякі установи, жоден індивід не можуть володіти владою, яка не походить явно від нації“ [3, с.80-82]. І на сьогодні ця Декларація є невід'ємною частиною чинної Конституції Франції. З тих часів у конституційних актах різних держав «нація» виступає як джерело і носій суверенітету. Проте саме поняття нації викличе чимало наукових дискусій.

Висновки. Еволюція політичного життя в країнах Західної Європи, що вплинула на виникнення ідеї суверенітету зумовила і значний її розвиток протягом 16-18 століть. Закладене Ж.Боденом розуміння суверенітету як необмеженої влади верхового правителя еволюціонувало від «суверенітету монарха» до «суверенітету держави». В означений період оформлюються і

розвиваються абсолютистська і демократична теорії народного суверенітету. Від цього часу розпочинаються дискусії про джерело і носіїв суверенітету. Виникнення теорій поділу влади та правової держави відкидають ідеї необмеженої влади і актуалізують питання про встановлення обмежень влади суверена правом. Виникнення складних держав зумовлюють постановку питання про ділимість суверенітету та виникнення теорій неісключення суверенітету, відносного суверенітету тощо. Кінець 18 століття приводить до життя ідею нації та знаменує початок розвитку теорії національного суверенітету, яка актуалізує питання про націю як суб'єкта суверенітету, про її суверенні права. Загалом, з 19 століття ідея суверенітету як принцип втілюється в конституціях більшості держав світу і починає утверджуватися в міжнародному праві, а теорія суверенітету набуває ще більшого розвитку. Це тема окремого дослідження.

Список літератури

1. Американские просветители. Избранные произведения в двух томах. Т.2. - М., 1969.
2. Боден Ж.. Шість книг про державу// История политических и правовых учений: Учебник. Под ред. О.Э.Лейста. - М.: Юрид.л-ра, 1997. - 576с.

3 Декларация прав человека и гражданина от 26 августа 1789г.// Конституции зарубежных государств : Великобритания, Франция, Германия, Италия, Европейский Союз, Соедин. Штаты Америки, Япония, Индия : учеб.пособие / [сост.сб., пер., авт.введ.и вступ.ст. В.В.Маклаков]. – 5-е изд., перераб.и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 608с. – ISBN 978-5-466-00138-9(в пер.).- С.80-82.

4. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С.Нерсисянца. – 4-е изд., перераб.и доп. – М.: Норма, 2004.– 944с.

5.Новгородцев П.И. Лекции по истории философии права. [http://www.allpravo.ru.-2006].

6. Палиенко Н.И. Суверенитет. Историческое значение идеи суверенитета и ее правовое значение. – Ярославль, 1903.

7. Руссо Жан Жак. Об общественном договоре, или Принципы политического права // История политических и правовых учений: Хрестоматия / Под ред. О.Э.Лейста. – М.: Городец, 2000. (512с).

8.Спиноза Б. Богословско-політичний трактат / Пер.с латинского М.Лопаткина. – Мн.: Литература, 1998. (528с.). (Классическая философская мысль).

9. Старосольський В.Й. Теорія нації / Передм. І.О.Кресіної. – Нью-Йорк; Київ: Наук. т-во ім.Т.Шевченка: Вища шк., 1998. – XL, 157с.

Стаття надійшла до редколегії 8 вересня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.В. Никифороком.

І.А. Куян

Features of understanding the idea of sovereignty in political and legal thought Western 16-18 century

Summary

Discusses the features of understanding the idea of sovereignty in political and legal thought of Western States 16-18 century. Investigates the approaches of scientists to the characterization of elements of sovereignty and the question of the subject of sovereignty.

Key words: state, power of state, sovereignty, a people, sovereignty of people, the nation, national sovereignty.

І.А. Куян

Особенности понимания идеи суверенитета в политико-правовой мысли западных государств XVI-XVIII веков

Аннотация

Рассматриваются особенности понимания идеи суверенитета в политико-правовой мысли западных государств XVI-XVIII веков. Выясняются подходы ученых к характеристике элементов суверенитета и вопросам о субъектах суверенитета.

Ключевые слова: государство, государственная власть, суверенитет, народ, народный суверенитет, нация, национальный суверенитет.